

SANJA LONČAR

**Helena Knifić Schaps. VELEBIT ARHITEKTONSKI. PUČKA
GRADNJA U DIJELOVIMA SJEVERNOG I SREDNJEG
VELEBITA. Zagreb, UPI-2M plus, 2013., 443. str.**

Sanja Lončar
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Ivana Lučića 3
HR 10000 Zagreb
sloncar@ffzg.hr

UDK: 728.6(497.5Velebit)
Prikaz
Ur.: 2016-08-25

Rad donosi prikaz knjige Helene Knifić Schaps *Velebit arhitektonski. Pučka gradnja Sjevernog i Srednjeg Velebita* objavljene 2013. godine u Zagrebu, u izdanju UPI-2M plus. U radu je prikazana osnovna struktura knjige, opisan je sadržaj pojedinih poglavlja te je dan osvrt na značaj knjige i predstavljenih tema. Knjiga donosi uvid u karakteristike, međuovisnosti i suvremeno stanje prirodnog i izgrađenog okoliša te život stanovništva Sjevernog i Srednjeg Velebita. Predmet autoričinog istraživanja je velebitska graditeljska baština koju promatra u kontekstu (povijesnog) razvoja prostora, suvremenih potreba i mogućnosti očuvanja. Pritom cilj autorice nije uspostaviti sustavni pregled i inventarizaciju graditeljske baštine svih lokaliteta na velebitskom području, već utvrditi osnovna obilježja i vrijednosti kao temelj njenoj budućoj interpretaciji i revitalizaciji. Knjiga se manjim dijelom temelji na prikazu i interpretaciji postojeće interdisciplinarnе literature o Velebitu, a većim dijelom na građi prikupljenoj terenskim istraživanjima provedenim u razdoblju od 2000. do 2005 godine. Autorica je u knjizi sistematizirala tekstualnu i bogatu fotografsku građu te manji broj arhitektonskih snimaka i crteža. Prikazala je povijesno-društvene okolnosti i resurse za razvoj graditeljstva; formiranje, tipologiju i karakter naselja na različitim nadmorskim visinama, tipologiju kućišta i kuća, narodnu terminologiju, te isječke životne svakodnevice. Helena Knifić Schaps je na nizu primjera kritički ukazala na suvremeno nerazumijevanje i nepoštivanje prostornih i prirodnih vrijednosti nastalih uzajamnim djelovanjem čovjeka i prirode, te na dosadašnju neučinkovitost u očuvanju ključnih elemenata prostornog identiteta, propitujući time smjer budućeg prostornog razvoja Hrvatske i sudbinu ruralnih područja.

Ključne riječi: Velebit arhitektonski, pučka gradnja, sjeverni i srednji Velebit, velebitska graditeljska baština

Sl. 1. Mirovo – prikaz pučke arhitekture, snimila H. Knifić Schaps

Knjiga *Velebit arhitektonski. Pučka gradnja u dijelovima Sjevernog i Srednjeg Velebita* arhitektice Helene Knifić Schaps donosi uvid u karakteristike, međuovisnosti i suvremeno stanje prirodnog i izgrađenog okoliša te život stanovništva Sjevernog i Srednjeg Velebita. Predmet autoričinog istraživanja je velebitska graditeljska baština koju promatra u kontekstu (povijesnog) razvoja prostora, suvremenih potreba i mogućnosti očuvanja. Pritom cilj autorice nije uspostaviti sustavni pregled i inventarizaciju graditeljske baštine svih lokaliteta na velebitskom području, već utvrditi osnovna obilježja i vrijednosti kao temelj njezinoj budućoj interpretaciji i revitalizaciji. Knjiga se manjim dijelom temelji na prikazu i interpretaciji postojeće interdisciplinarnе literature o Velebitu, a većim dijelom na građi prikupljenoj terenskim istraživanjima provedenima u razdoblju od 2000. do 2005. godine. Autorica je rezultate istraživanja prethodno prikazala u znanstvenim radovima objavljenima u *Senjskom zborniku* (2001 – 2013) i u monografiji o Krasnom (2007). Knjiga počinje predgovorom sociologa Ivana Rogića, nakon kojeg slijedi nekoliko cjelina – Terenska istraživanja, Prikazi područja, Obilježja pučke gradnje, Sjeverni Velebit, Srednji Velebit,

Voda u Velebitu, U potrazi za baštinikom. Slijede zahvale, sažetak, popis literature i izvora, popis i fotografije kazivača, rječnik manje poznatih riječi i izraza, životopis autorice i impresum. Knjiga je bogato opremljena fotografijama te manjim brojem arhitektonskih snimaka, crteža i karata.

Prve tri cjeline (Terenska istraživanja, Prikazi područja, Obilježja pučke gradnje) donose širi okvir za razumijevanje povijesnog razvoja i suvremenih prilika na području Sjevernog i Srednjeg Velebita te osnovnih prirodnih i graditeljskih karakteristika. Cjelina Terenska istraživanja objašnjava kontekst prikupljanja i interpretiranja terenske građe. Ovdje je autorica istaknula zavičajne povode i poticaje za upoznavanje i istraživanje Velebita razvijene tijekom brojnih izletničkih, a potom i stručnih obilazaka velebitskih lokaliteta. Pritom je ukazala na važnost pojedinih istraživača i suradnika, posebno prof. A. Glavičića, od kojih je učila uspostavljati osobne kontakte s ljudima i okolišem te poštovati ljude kao vrijedne sugovornike i izvor znanja o prostoru. Ovaj se pristup reflektira u svim poglavljima knjige gdje se nerijetko ukazuje na podatke, tumačenja, savjete i lokalne nazive dobivene u izravnom kontaktu sa stanovnicima, ili gdje se podatci o geografskim, klimatskim i drugim karakteristikama navode uspostavljanjem izravne povezanosti s načinom života stanovnika. U cjelini Prikazi područja autorica je ukazala na osnovne prirodne karakteristike (podjele područja, klimu, vegetaciju, toponime, i dr.), a potom na pojave i događanja koje su u dužem vremenskom razdoblju utjecali na oblikovanje prirodnog i izgrađenog okoliša i životne svakodnevice na Velebitu – onoga što danas prepoznajemo kao tradiciju. Podsjetila je na mijene državnih uređenja i uredbi kojima se utjecalo na prepoznavanje i zaštitu prirodnih vrijednosti, pojavu određenih obrta i grana privređivanja, komunikacijskih puteva ili (ne)korištenje pojedinih prirodnih resursa. Također, ukazala je na međuovisnost ljudi i prirode (prirodnih ciklusa), a tumačenjem razlika u načinu privređivanja kod stanovnika u različitim područjima Velebita i susjednih regija, objasnila je nužnost njihove komunikacije kroz razmjenu hrane, proizvoda i usluga. Postupno je opisivala promjene tijekom 20. st. koje su bile potaknute nizom događaja, primjerice gradnjom žičare za odvoz drvene građe, asfaltiranjem cesta, zatvaranjem škola, gradnjom vikendica, iseljavanjem u gradove, i dr. Dok je ovom cjelinom ukazala na okolnosti i resurse za razvoj graditeljstva, u cjelini Obilježja pučke gradnje opisala je formiranje, tipologiju i karakter naselja na različitim nadmorskim visinama (podima, planini, padežima) te život stanovnika određen godišnjim kretanjem po planini. Pritom je nerijetko isticala ulogu lokacije (uz putove, rubove obradivih površina ili izvore vode) na prostornu organizaciju naselja i orijentaciju građevina. Nadalje, autorica je utvrdila osnovnu tipologiju kućišta i kuća uz navođenje narodne terminologije te objasnila tlocrtnu dispoziciju kuća, uobičajene dimenzije, te karakteristike

gradnje zidova, fasadnih otvora, podova, krovnih i međukatnih konstrukcija te krovnog pokrova. Opsežnije su opisane privatne i zajedničke šterne, njihov način gradnje i način sakupljanja kišnice. Skromno su izneseni podatci o stanovanju i korištenju pojedinih prostorija i prostora, kao i o lokacijama, načinima nabave i obradi materijala za gradnju.

Naredne tri cjeline (Sjeverni Velebit, Srednji Velebit, Voda u Velebitu) autorica je posvetila prikazu građe prema pojedinačnim lokalitetima u kojima je provela istraživanja. U cjelini Sjeverni Velebit zastupljeni su lokaliteti iz Podgorja (kuće Vukelića, bunar Gučinac, Panos, Bilučka draga i Biluča, Žrnovica, Gornje Seline, Sveti Juraj, Kamenice, Skorupov Dolac), Senjskog bila (Rakita, Stolac, Žukalj, Tuževac, Razbojište, Majorija), Sridnje Planine (Matešić Pod, Gornje Volarice, Orije, grčki bunari podno vrha Šuljba kod Pandora, Pandore, Turinski Krč), Gornje planine (Stanovi Modrića i Babića, Žive vodice, Babrovača, Za Kosicom i Mirevo, Štirovača, Jovanović Padež), te Kontinentalne padine (Devčići, Ivetići, Anići, Panjinovići). U cjelini Srednji Velebit zastupljeni su lokaliteti iz Sridnje planine (Rupčići/Baričević Pod, Štokić Pod, Borovci, Starčević Pod, Marama, Grabarje). Opisi pojedinih lokaliteta nisu jednako strukturirani. Tekst podsjeća na kratke priče, terenske bilješke nastale u šetnjama od zaselka do zaselka, u kojima je autorica ponegdje opisivala povijest naselja, povijest kuće i obitelji, pojedina kućišta ili građevine, ponegdje je govorila o vitalitetu naselja, pričama i predajama, životu sadašnjih i prijašnjih stanara, njihovoj svakodnevnici, elementima pokućstva ili pojedinim uporabnim predmetima. Autorica je pritom ukazivala na razlike između pojedinih područja, čak i unutar manjih geografskih cjelina, koje su utjecale na naseljavanje, život stanovništva i osnovne privredne grane. Opisala je pristup pojedinim lokalitetima te postojeću infrastrukturu, kao i stanje pojedinih građevina i naselja, kritički se osvrćući na neprikladne obnove i novogradnje te propitujući mogućnosti revitalizacije. Građu vezanu za kaptiranje i čuvanje vode autorica je, zbog važnosti vode za život u velebitskom kraju, izdvojila u cjelinu Voda u Velebitu. Primjere različitih vrsta lokvi, bunara, šterni, kamenica, i dr. prikazala je ponovno prema lokalitetima navodeći opise njihove lokacije, mogućnost pristupa, dimenzije i način gradnje, razinu vode, predaje o nazivima i dr.

Vrijedna dopuna tekstualnim opisima lokaliteta i građevina je više od 350 fotografija u boji otisnutih u različitim dimenzijama. Najveći broj fotografija prikazuje zaselke, pojedinačne stambene i gospodarske građevine i niz detalja (prozore, vrata, krovni pokrov, ograde, drvene vodilice za vodu, sustave odvodnje vode, detalje zida i obradu kamena i dr.), a mali broj fotografija ljude pri radu i pri zajedničkim druženjima. Vrijedni su snimci otvorenih prostranih velebitskih

Sl. 2. Ante Glavičić sa kazivačem na bunaru Vučinac, snimila H. Knifić Schaps

pašnjaka, kamenitih padina, šuma i lokvi, kao i detalji koji ukazuju na korištenje prostora i životnu svakodnevicu (poput klupe u hladovini drveta, odra vinove loze, uredno posloženih drva za ogrjev uz kućne šterne, stogova sijena, manjih povrtnjaka, i dr.). Nažalost, izostale su fotografije unutrašnjosti građevina, kao i Velebita u zimskim mjesecima. Osim fotografija, vrijedan dodatak tekstu predstavlja tridesetak arhitektonskih snimaka i crteža. Najčešće su to situacije koje prikazuju zaselke ili manja područja s lokvama, potom tlocrti i presjeci pojedinih stambenih i gospodarskih građevina, prikazi krovne konstrukcije s detaljima i lokalnim nazivima te skice s analizama položaja i odnosa prirodnog i izgrađenog okoliša (brda, šuma, pašnjaka, zaselaka i infrastrukture) te prirodnih pojava (bure). Premda je veliki broj fotografija omogućio vrijedan uvid u tipološke razlike građevina i karakteristika gradnje (kuća, šterni i bunara, ograda, krovnog pokriva i dr.), njihova primjenjivost, posebno za buduća komparativna istraživanja, je umanjena zbog izostanka numeracije i potpisa fotografija.

Knjigom *Velebit arhitektonski. Pučka gradnja u dijelovima Sjevernog i Srednjeg Velebita* autorica Helena Knifić Schaps otvorila je niz važnih pitanja zajedničkih graditeljskoj baštini u ruralnim prostorima Hrvatske. Neka od ovih pitanja – poput onih koja upozoravaju na stanje graditeljske baštine i na odnos

prema naslijeđenim prostornim vrijednostima, koja propituju smjer budućeg prostornog razvoja Hrvatske i sudbinu ruralnih prostora – eksplicitno su postavljena i gotovo viču iz knjige. Druga pitanja, poput onih o suvremenim istraživanjima tradicijske arhitekture – pristupima i svrsi istraživanja te mogućnostima interpretiranja građe – implicitno izvire iz fotografija i iz teksta.

Kronični nedostatak istraživanja i publiciranja radova o tradicijskoj graditeljskoj baštini u Hrvatskoj rezultirao je činjenicom da je graditeljsko nasljeđe u brojim područjima Hrvatske još uvijek nepoznato i nedovoljno istraženo, a posljedično je doveo do praktičnih i teorijskih izazova kod suvremenih istraživanja. Posljednje se prepoznaje na nizu mjesta u knjizi gdje je Helena Knifić Schaps pokazala kako okolnosti, poput nepristupačnih, napuštenih ili ruševnih kuća i zaseoka te nedostatak sugovornika, utječu na vrstu i količinu prikupljenih podataka, primjerice, na nemogućnost stvaranja fotografskih zapisa, utvrđivanja dispozicije prostora, datiranja građevina i sl. Posljedično, iz istraživanja arhitekture izostaje i istraživanje stanovanja kao nedjeljivog i važnog aspekta za razumijevanje načina života i korištenja prostora. Nadalje, istraživanja tradicijske arhitekture nerijetko su potaknuta određenim ciljem, koji nužno ne uključuje teorijsko propitivanje terminologije i uvriježenih interpretacija. Posljedično se u literaturi javlja korištenje različitih ali neprecizno definiranih pojmova, pretpostavlja se njihovo vrijednosno razlikovanje i korištenje kao i preuzimanje ranijih već uvriježenih interpretacija. Građa prikupljena istraživanjem dobila bi dodatnu vrijednost da se autorica odvažila preciznije i s više argumenata osvrnuti na korištenje pojmova graditeljstvo i arhitektura, tradicija, pučka gradnja, ili propitati interpretacije o anonimnosti graditelja. Takvi bi uvidi zasigurno čvršće opravdali metodologiju (prije svega odabir lokaliteta) te strukturu rada, ali i jasnije potvrdili povezanost i primjenu istraživanja u planiranju zaštite i očuvanja, tj. budućeg prostornog razvoja.

Pojedine građevine obuhvaćene istraživanjem nestale su u razdoblju od provođenja istraživanja do publiciranja građe. To potvrđuje dvojaku dokumentarnu važnost ove knjige: ona je povijesni dokument načina gradnje i načina života, ali i dokument suvremenog stanja, odnosa prema arhitekturi i prostoru uopće. U knjizi je okupljena i sistematizirana tekstualna i fotografska građa sa šireg geografskog područja koja pridonosi poznavanju i razumijevanju odnosa i uvjetovanosti prirodnog okoliša i ljudskog djelovanja, povijesnih i godišnjih mijena reflektiranih u arhitekturi i životu velebitskog stanovništva. Osim što je autorica dokumentirala građevine, dokumentirala je i ljude, koji su spomenuti i prikazani na nizu mjesta u knjizi i čije je znanje pretočeno u tekst. Nadalje, kroz cijelu je knjigu ukazivala na promjene koje se posljednjih

Sl. 3. Prikaz pučke arhitekture na Velebitu, snimila H. Knifić Schaps

desetljeća odvijaju na prostoru Velebita, prvenstveno napuštanje dominantnih privrednih grana i odseljavanje stanovnika, a posljedično postupno narušavanje krajobraza i tradicijske gradnje. Kritički je ukazala na suvremeno nerazumijevanje i nepoštovanje prostornih i prirodnih vrijednosti nastalih uzajamnim djelovanjem čovjeka i prirode, kao i na dosadašnju neučinkovitost u očuvanju ključnih elemenata prostornog identiteta. Pritom je dokumentirala napuštene i nerijetko ruševne zaselke i građevine, mjerilom, oblicima i materijalima neprimjereno obnovljene ili novosagrađene građevine te svodenje i korištenje tradicijske arhitekture kao građevinskog materijala. Na tragu ranijih istraživača tradicijske arhitekture, posebno Stjepana Planića i Aleksandra Freudenreicha, upozorila je na nužnost istraživanja, razumijevanja i poštovanja vrijednosti graditeljske baštine kao temelja budućoj gradnji i revitalizaciji. Pritom je jasno ukazala na ulogu povijesnog nasljeđa kao poticaja za kreativno interpretiranje, primjenom suvremenih materijala i tehničkih dostignuća, a nikako za slijepo imitiranje.

U širem smislu, autorica je otvorila pitanja ne samo o sudbini tradicijske arhitekture i prostornih vrijednosti, nego o budućnosti (planinskih) ruralnih prostora Hrvatske uopće. Pitanju moguće revitalizacije pristupala je kritički i otvoreno, ukazujući na pozitivne i negativne posljedice iseljavanja, prometnu izoliranost naselja, ali u konačnici i na važnost čovjeka kao sastavnog dijela živog svijeta Velebita. "Nelagoda praznog, napuštenog i zaraslog sela" (117), o kojoj autorica govori, a koju razumije svatko tko iz privatnih ili profesionalnih razloga odlazi u ruralna područja Hrvatske, potresno pokazuje kako se očuvanje prostornih vrijednosti ne može svoditi na pojedince koji zapisuju, dokumentiraju i upozoravaju – traže baštinike. Očuvanje postojećih vrijednosti i usmjeravanje budućeg prostornog razvoja zahtijeva konkretnu provedbu dugoročnih strategija temeljenih na institucionalno poduprtim interdisciplinarnim istraživanjima.

Helena Knifić Schaps THE ARCHITECTURE OF VELEBIT. PUBLIC CONSTRUCTION IN PARTS OF NORTHERN AND CENTRAL VELEBIT Zagreb, UPI-2M plus, 2013, 443 pages

Summary

The paper provides a review of Helena Knifić Schaps' book 'Architecture of Velebit. Public Construction of Northern and Central Velebit' published in 2013 by UPI-2M plus in Zagreb. The basic structure of the book is reviewed in the paper, the contents of individual chapters are described and a brief overview of the significance of the book and the presented themes is given. The book has an insight to the characteristics, interdependence and the contemporary state of the natural and manmade environment and the life of the population of Northern and Central Velebit. The subject of the author's research is the architectural heritage of Velebit, which she observes in the context (historical) of the development of the area, the contemporary needs and the possibility of preservation. Therein the aim of the author is not to set up a systematic review and inventory of the architectural heritage of all the sites in the Velebit area, but to determine the basic features and values as a basis for its future interpretation and revitalisation. The book is based to a lesser extent on the display and interpretation of existing interdisciplinary literature about Velebit, and to a greater extent on the material gathered by field research carried out in the period from 2000 to 2005. In the book the author systematised the textual and rich photographic material plus a small number of architectural images and drawings. She presents the historical and social circumstances and resources for the development of architecture; the formation, typology and character of settlements at various above sea level altitudes, the typology of housing and houses, folk terminology, plus moments of everyday life. In a series of examples Helena Knifić Schaps critically points to a contemporary non-comprehension and disrespect of the spatial and natural values of the resulting interaction of man and nature, and to the current ineffectiveness in the preservation of the key elements of spatial identity, questioning therein the direction of the future spatial development of Croatia and the destiny of rural regions.

Keywords: Velebit architecture, public construction, Northern and Central Velebit, Velebit architectural heritage